

VERLOREN KUNST

Dear Mr. [Name],

I have received your letter of the 15th and am glad to hear from you. The information you provided is very helpful and I will be sure to take it into consideration.

I am currently working on the project you mentioned and will have a report ready for you by the end of the month.

Please let me know if you have any further questions or if there is anything else I can do for you.

Yours faithfully,

[Name]

PROPOSAL FOR THE CONSTRUCTION OF A NEW BRIDGE OVER THE RIVER [Name]

The purpose of this proposal is to provide a safe and reliable crossing for the local community and to improve the infrastructure of the area.

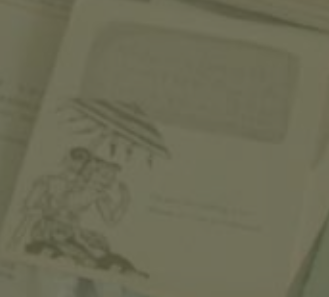
The proposed bridge will be a concrete structure with a length of approximately 100 meters. It will be supported by two piers and will have a width of 12 meters.

The estimated cost of the project is \$1,500,000. This includes the cost of materials, labor, and land acquisition.

I am confident that this project will be a great benefit to the community and I would be pleased to discuss it further with you.

Sincerely,

[Name]

POSTAL SERVICE

POSTAGE WILL BE PAID BY ADDRESSEE

NO POSTAGE
NECESSARY
IF MAILED
IN THE
UNITED STATES

NAME

ADDRESS

CITY

STATE

ZIP

Louis Zweers

Verloren kunst

HET LOT VAN COLLECTIES
TIJDENS EN NA DE OORLOG
IN INDONESIË

WALBURGERS

Deze uitgave kwam tot stand mede dankzij financiële steun van Stichting Marinus Plantema en Gravin M.A.O.C. van Bylandtstichting.

Ontwerp omslag
Bart van den Tooren

Afbeelding omslag
Foto omslag: Linggadjati, West-Java, juli 1947. Eind 1946 was tussen de Nederlandse regering en de leiding van de Republiek Indonesië in Linggadjati een politiek akkoord gesloten dat al vrij snel door beide partijen niet werd nageleefd. Tijdens de eerste militaire actie troffen Nederlandse militairen een door Indonesische milities volledig geplunderd landhuis aan. Het olieverfschilderij is nogal slordig uit de lijst gescheurd. © Legerfotograaf Van Kalken, Fotocollectie Dienst Legercontacten (DLC) toegang nr. 2.24.04.03, inv.nr. 329-1-5, Nationaal Archief Den Haag.

Ontwerp binnenwerk
Elgraphic

ISBN 9789464564464
e-ISBN 9789464564471
NUR 680

© 2024 Louis Zweers
© 2024 Uitgeversmaatschappij Walburg Pers, Zutphen

www.walburgpers.nl

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Zoveel mogelijk is getracht de eventuele rechthebbenden van de afbeeldingen te achterhalen. Rechthebbenden die in dit verband niet zijn benaderd wordt verzocht zich met de uitgever in verbinding te stellen.

INHOUD

Inleiding 9

Pakhuis vol schuldgevoel – Wat verzweg Gonçalves – Museum Koninklijk Bataviaasch Genootschap – Stedelijk Historisch Museum – Landsarchief – Het onvermelde verhaal – Nog te claimen schilderijen – Betwist bezit

1. Op zoek naar een verdwenen landschapsschilderij van Raden Saleh 21

Raden Saleh's Diëngplateau – Spookpaleis – Fotobewijs – Verbijsterende zwerftocht – Duitse kunstexpert – Christie's Hongkong

2. Raden Saleh's pendantportretten 29

Laatste Nederlandse kunstaankoop – Onder Indonesisch beheer – Schilderijenroof uit Nationaal Museum Jakarta – Raden Saleh's kwetsbare portretten

3. Erfgenaam familie Alkadrie claimt sultansportret van Raden Saleh 37

Raden Saleh's sultansportret – Familiedrama – Opedoken erfstuk – Christie's Amsterdam – Moreel appèl – Bezoek aan Museum Pasifika Bali

4. Jacht op porselein. De privécollectie van Egbert van Orsoy de Flines 47

Conservator museum Bataviaasch Genootschap – Japanse obsessie voor porselein – Indonesische bescherming – Een gedoogde verzamelaar – Afscheid van de porseleincollectie – Geroofde pronkstukken – Testament Van Orsoy de Flines – Grote brand in Museum Nasional Jakarta

5. De verdwenen tekeningencollectie van Feith 61

Topografische tekenaars – Een geplunderd museum – Collectie Rach

6. De schilderijencollectie van de Indische familie Ament 71

Landhuis met portretgalerij – Raden Saleh's dubbelportret van Elisabeth Ament en echtgenoot – Zwerftocht Van der Parra's portret – Bezoek aan Museum Sejarah Jakarta – Het verdwenen familiehuis

7. De etnografica en oudheden collecties van Anna en Thom Resink op drift 83

Een YouTube-filmpje – Noodgedwongen overdracht – Een gift in oorlogstijd? – Thoms verzameling – Aangetaste collectie – Bezoek aan Museum Sonobudoyo Yogyakarta

8. Juwelen en zilverroef 95

Roefen opsporing diamanten – Geroofd zilverwerk van particulieren en instellingen – Goed opgeborgen zilveren kerkschatten

9. Een Van Gogh in een koloniale villa? 103

Van Gogh: De schilder op weg naar Tarascon – Meesterwerken – Zoutmijnen – Is alles verbrand? – Goederentreinen vol kunstschaten – Propagandastunt – Geen Russische restitutie van roefkunst

10. De lotgevallen van de schilder Hal Wichers 113

Afgelegen buitenhuis – Overhaaste vlucht – Vergeefse zoektocht – Hotel Art Deco

11. Het verloren paradijs, kunstenaar Arthur Jo König op Bali 123

Duitse kunstenaar in de tropen – Paradijszoeker – Onopgeloste moord

12. Simon Admiraal, schilder en directeur Bandungse kunstacademie 133

Pakanbaru-spoorweg – Leeggeroofd huis – Bandungse Academie – Schilderen uit noodzaak

13. Wanneer komen de gestolen Hofkers naar huis? 141

*Onvrijwillig bezitsverlies – Een Hofker van twee miljoen – Teruggave Hofkers
– Reactie staatssecretaris Gunay Uslu*

14. Vrouwelijke kunstenaars in de tropen 149

*Henriëtte Hubregtse-Lanzing, Anne Marie Blaupot ten Cate – Bep Rietveld –
Frida Holleman – Maria Hofker-Rueter*

15. Paul Spies, de kunstminnende bankdirecteur 157

*Jappenkamp en schilderijenroof – Restitutie schilderij Walter Spies – Bankier
en verzamelaar – Opgesloten in Indonesische gevangenis – Undercoveragent? –
Onvoltooide missie in Laos*

16. Hendra Gunawan, Indonesische kunstenaar achter tralies 165

*Coup en tegencoup – Indonesische oud-generaal – Politiek gevangene –
Eindelijk vrij – Internationale kunstmarkt*

17. Nog steeds vermist: gouden kunstschat 173

*Spectaculaire goudroof – De verloren goudschat – Vermist: veertien gouden
kunstobjecten – Union Bank of Switzerland – Dewi en Paesa*

18. De terugkeer van de Pitamaha-collectie 181

*Verkoopexpositie Balinese kunst – Bonnetjes van Bonnet – Geen
bruikleenovereenkomst – Geen roofofstal*

Dankwoord 187

Noten 189

Geraadpleegde bronnen. Archieven & collecties 210

Personenregister 217

Zakenregister 220

Inleiding

Nederland wordt door het koloniale verleden ingehaald. In 2022 heeft de Indonesische regering een lijst met kunstschaten en zelfs volledige collecties bij de Nederlandse staat ingediend. Deze kunstvoorwerpen en collecties worden door Indonesië aangemerkt als roofgoederen en daarom eist het land ze terug. Maar de officiële en complete lijst is niet openbaar beschikbaar. Er is slechts een incomplete lijst in de media verschenen.¹ Het *NOS Journaal* van 15 september 2022 besteedt veel aandacht aan het bezoek van de Nederlandse staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap Gunay Uslu (D66) aan Indonesië. We zien Uslu en Hilmar Farid, directeur-generaal van het Indonesische ministerie van Cultuur, op de binnenplaats van het Nationaal Museum in Jakarta. Deze Indonesische politicus zegt over het gestolen erfgoed: ‘Het gaat erom de gaten in onze geschiedenis te vullen. Het heeft een symbolische waarde voor Indonesiërs. We hoeven niet alles terug. Dat is niet onze aanpak. We gaan met Nederland samenwerken om de herkomst van belangrijke stukken te achterhalen. En hun betekenis voor Indonesiërs vroeger en nu.’ De correspondent van het *NOS Journaal* sloot het onderwerp af met de opmerking: ‘Indonesië wil vooral niet het pakhuis van Nederlands schuldgevoel worden.’ Inderdaad worden in het publieke debat en als gevolg daarvan in de politiek standpunten ingenomen die worden gedreven door postkoloniale schuldgevoelens. Blijkbaar kunnen de pijnlijke herinneringen van het verleden niet worden uitgewist en blijven ze opspelen.²

Pakhuis vol schuldgevoel

Al eerder, in oktober 2020, verscheen het rapport met de titel *Koloniale collecties en erkenning van onrecht* van de adviescommissie van de Raad voor Cultuur onder leiding van de juriste Lilian Gonçalves. In haar aanbeveling stond dat geroofde of onder dwang afgegeven cultuurgoederen in het bezit van Nederlandse rijksmusea onvoorwaardelijk aan de landen van herkomst, zoals Indonesië, moeten worden gerestitueerd. Bovendien zouden gekochte en geschonken objecten die zijn verworven in een koloniale context, in dit geval door ongelijkwaardige machtsverhoudingen, eveneens moeten worden teruggegeven. Feitelijk is deze laatste stelling niet juridisch te onderbouwen maar volgens het rapport was deze overdracht van eigenaarschap vooral een ethisch-morele kwestie. Centraal in deze publicatie staat eveneens het collectieve schuldgevoel van Nederland. Door de commissie wordt de teruggave van roofkunst gezien als een herstel van historisch onrecht.

Het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OC&W) nam dit advies integraal over. Veelzeggend is de huidige trend om veel cultuurvoorwerpen uit Azië en Afrika die zijn opgeslagen in Nederlandse musea en depots te bestempelen als roofkunst. Dit wordt genuanceerd door Stijn Schoonderwoerd, oud-directeur van het Nationaal Museum van Wereldculturen (NMVW) tijdens een discussie in het debatcentrum De Balie. Hij stelt dat hooguit tien procent van de 172.000 stukken, afkomstig uit Indonesië, tijdens militaire expedities zijn buitgemaakt c.q. aantoonbaar geroofd.³ Voorlopig is de omvang van het roofgoed in de collecties van Nederlandse musea nog niet definitief vastgesteld. Momenteel wordt herkomstonderzoek uitgevoerd door een team van experts van het NMVW en van het Rijksmuseum. Medio 2023 is door de commissie-Gonçalves alvast een bindend advies gegeven over teruggave van het resterende deel van de befaamde Lombok-schat, geroofd in 1894, en de zich in Nederland sinds 1955 bevindende 132 Balinese kunststukken van de zogeheten Pitamaha-collectie. Verder vier meer dan manshoge dertiende-eeuwse hindoeïstische tempelbeelden uit Singosari nabij Malang (Oost-Java) die in de negentiende eeuw zijn verscheept naar Nederland. Al deze objecten bevinden zich in de collecties van het Nationaal Museum van Wereldculturen. De papieren eigendomsoverdracht van demissionair staatssecretaris Uslu van OC&W aan Hilmar Farid,

directeur-generaal van het Indonesische ministerie van Cultuur, vond plaats op maandag 10 juli 2023 in het Museum Volkenkunde in Leiden.⁴

Wat verzweg Gonçalves

In haar rapport uit 2020 worden slechts drie zinnen gewijd aan de overdracht van de omvangrijke collectie van het Bataviaasch Genootschap in december 1949 aan Indonesië.⁵ Wat de jurist Lilian Gonçalves niet vermeldt, is dat in werkelijkheid álle Nederlands-Indische musea met bijbehorende collecties en kunstschaten formeel al werden overgedragen aan de Indonesische autoriteiten. Overigens gold dat ook voor de wetenschappelijke instellingen, nationale bibliotheken en archieven die zich vooral bevonden op het eiland Java. Dit was conform artikel 19 van de culturele paragraaf uit het Nederlands-Indonesische akkoord van de Ronde Tafel Conferentie (RTC) die in het najaar van 1949 werd gesloten in Den Haag.⁶ Deze integrale overdracht van cultuurgoederen omvatte vele honderdduizenden museale, wetenschappelijke, culturele en (natuur)historische objecten, boeken en manuscripten uit de voormalige kolonie. Opmerkelijk is dat deze omvangrijke transitie van collecties, archieven en bibliotheken in die tijd geen publiek debat heeft ontketend en zonder enige Nederlandse politieke tegenwerping heeft plaatsgevonden. Uitsluitend de Landsverzameling, een schilderijencollectie van het Indische gouvernement, is grotendeels naar Nederland teruggekeerd. Het gaat om de grote olieverfportretten van de gouverneurs-generaal (deels beschadigd) en de Oranjes (voor een deel verdwenen), alsmede landschapschilderijen, waaronder topstukken van Raden Saleh. Ze zijn ondergebracht in Nederlandse rijksmusea en staatsdepots.⁷

Museum Koninklijk Bataviaasch Genootschap

In de koloniale tijd werd in 1778 het prestigieuze museum van het Koninklijk Bataviaasch Genootschap (KBG) opgericht. Dit is tevens het oudste museum van Azië. Nederlandse en buitenlandse wetenschappers verzamelden in de afgelopen eeuwen vele topstukken en collecties en stelden deze in feite veilig. De objecten vormen een ware schat aan cultuurgoederen. Dit

museum kan niet alleen gezien worden als de representatie van Nederlandse koloniale macht of westers paternalisme, ze kwam ook voort uit een groeiende belangstelling onder de toenmalige Nederlandse elite, wetenschappers en verzamelaars, voor het behoud van het materiële erfgoed van in het bijzonder Java en Bali.

In die tijd selecteerden de curatoren – zoals weinig bekend is – vooral de mooiste en belangrijkste stukken voor dit koloniale museum. De kwalitatief mindere objecten werden doorgezonden naar Leiden en kwamen ten slotte in Nederlandse volkenkundige musea terecht. Op dat moment werd Indië beschouwd als Nederlands grondgebied en export van hindoebeelden of boeddhistische archeologische objecten uit Java of Bali was niet omstreden. Het KBG-museum huisvestte gerenommeerde collecties porselein en keramiek, exclusieve gouden en zilveren sieraden en kroonjuwelen (zoals een groot deel van de geroofde Lombok-schat), manshoge hindoe-Javaanse en boeddhistische tempelbeelden, stenen sculpturen en fragiele bronzen beeldjes. Verder veel etnografica, archeologische en prehistorische artefacten, antieke meubelstukken, kunstwerken en andere cultuurschatten. Deze verzamelingen, inclusief de gegevens over de herkomst en context, vormen nog steeds het belangrijkste deel van het huidige Museum Nasional in Jakarta. Volgens het laatste vooroorlogse inventarisatierapport ging het om vijftigduizend museale objecten. De naoorlogse taxatiewaarde van deze collecties met een gezamenlijke taxatiewaarde van ongeveer 15 miljoen Nederlandse gulden, geïndexeerd over de periode 1945-2023, komt dan neer op zeker 100 miljoen euro. Maar de huidige veilingwaarde van deze kunstschatten ligt aanzienlijk hoger.⁸

Stedelijk Historisch Museum

Het Museum Sejarah (het voormalige Stedelijk Historisch Museum) in het oude centrum van Jakarta behield behalve de complete serie kleine versies, feitelijk kopieën, van de grotere gouverneursportretten (65 stuks) uit het paleis te Buitenzorg nog tientallen andere olieverfschilderijen, waaronder portretten en stadsgezichten, alsmede oud-Hollandse meubels en vele historische voorwerpen. Ook andere volumineuze verzamelingen kwamen in het bezit van Indonesië, zoals die van het Geologisch Museum in Bandung

(opgericht in 1929) en het Natuurhistorisch Museum te Buitenzorg/Bogor uit 1894, waarvan de natuurhistorische objecten zich nog steeds in de vooroorlogse vitrines bevinden. Tevens kwam het Sonobudoyo Museum in Yogyakarta uit 1935 met veel etnografica, hindoe-Javaanse beelden, textiele weefsels, Chinees porselein, vooral uit Nederlandse privécollecties, in Indonesische handen. Tegelijkertijd werden veelal kleinere, regionale historische, archeologische en etnografische musea met hun volledige collecties, vaak goed gedocumenteerd en geconserveerd, overgedragen aan Indonesië.⁹

Het KBG bezat ook een omvangrijke boekencollecties en bijna vijfduizend zeldzame en waardevolle manuscripten in het Maleis, Sundanees, Javaans en Arabisch. Vermeldenswaard is ook de collectie Rach met achttiende-eeuwse topografische pentekeningen van Batavia en omgeving vervaardigd door de befaamde Deense tekenaar Johannes Rach. Met deze omvangrijke boeken- en manuscriptencollecties van het KBG werd de basis gelegd voor de huidige Nationale Bibliotheek (Perpustakaan Nasional) van Indonesië. Verder waren er nog andere gespecialiseerde bibliotheken zoals de befaamde Bibliotheca Bogoriensis uit 1842 met ruim honderdduizend botanische boeken die van onschatbaar wetenschappelijk belang zijn.

Landsarchief

Bij het Landsarchief in Jakarta opgericht in 1892 (het huidige Arsip Nasional Republik Indonesia, ANRI) ligt nog steeds bijna 17 kilometer aan koloniale archieven uit de periode van 1610 tot 1949 opgeslagen. Daaronder bevinden zich ook veel staatsarchieven, waaronder die van de Raad van Indië, de Algemene Secretarie Batavia en het Koninklijk Bataviaasch Genootschap, die niet naar Nederland mochten worden overgebracht. Dat gold ook voor het bijzondere Decima-archief over de oude Nederlandse handelspost op een eilandje bij de Japanse havenplaats Nagasaki en de omvangrijke 17de en 18de-eeuwse archieven van de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC) die zich eveneens in de stellingkasten van het ANRI Jakarta bevinden.

Het tropische, vochtige klimaat is tamelijk ongeschikt voor langdurige opslag van archiefmateriaal, boeken en kunstwerken. Vocht kan voor het kwetsbare papier funest zijn, evenals insectenvraat. Vanaf 2015 zijn de door

vocht, schimmel en insectenvraat aangetaste originele VOC-manuscripten, meer dan een miljoen documenten, in het kader van behoud van cultureel erfgoed met financiële steun van de Nederlandse Cortis Foundation gedigitaliseerd. Dit imposante archief is van groot belang voor de geschiedenis van Azië. Zo stelde de Unesco, de erfgoedorganisatie van de Verenigde Naties, bijna vier miljoen euro beschikbaar voor verdere digitale ontsluiting van het VOC-materiaal.¹⁰

Het onvermelde verhaal

Elke geschiedenis kan vanuit meerdere perspectieven worden belicht en dat geldt zeker voor het lot van kunst en cultuurgoederen in oorlogstijd. Het is weinig bekend dat na het vertrek van de Nederlanders eind 1949 allerlei privécollecties en bruiklenen van Nederlandse verzamelaars, zonder toestemming van de eigenaar of hun nazaten, in Indonesië waren achtergebleven. Van wezenlijk belang is dat deze particuliere, niet-openbare collecties, die soms tijdelijk in bewaring waren gegeven aan musea, buiten de harde afspraken vielen van de Ronde Tafel Conferentie in Den Haag.¹¹ Over de lotgevallen van deze verscholen privécollecties en kunstvoorwerpen in musea die na de oorlog niet waren overgedragen aan de rechtmatige eigenaren is tot nu toe nauwelijks geschreven. Dit geldt eveneens voor het verlies van talloze particuliere kunstwerken die zich bevonden in de woningen van Nederlanders en Indische Nederlanders die waren geïnterneerd tijdens de Japanse bezetting. In mijn boek *BUIT* uit 2020 over de roof van het Indisch cultuurgoed in oorlogstijd heb ik een eerste aanzet gegeven.¹²

Het vereiste veel medewerking van de Indonesische autoriteiten om in de postkoloniale periode Nederlands particulier kunstbezit het land uit te krijgen. Dat kon uitlopen op een bureaucratische en logistieke nachtmerrie. Zo behoorde de kapitale privécollectie porselein en keramiek, met een omvang van vijfduizend stuks, in het museum van het Bataviaasch Genootschap tot het bezit van de vermogende Nederlandse porseleinexpert en verzamelaar Egbert van Orsoy de Flines. Hij overleefde het jappenkamp en vervolgens werkte hij weer als conservator bij het KBG. Zelfs na de soevereiniteitsoverdracht zette hij zijn werkzaamheden voort in het museum dat toen onder beheer van de Indonesische staat stond. Hij werd, zoals de meeste nog reste-

rende Nederlanders, in september 1959 alsnog gedwongen Indonesië te verlaten. Feitelijk werd hij, na een verblijf van bijna vijftig jaar in de tropen, binnen een dag met twee koffers en enkele topstukken porselein het land uitgezet. Met achterlating in het Nationaal Museum in Jakarta van zijn kapitale privécollectie van wereldklasse met uitvoerige (beeld)documentatie. Deze verzameling Chinees porselein en keramiek met een hoge artistieke status, waarmee een paar grote museumzalen kunnen worden gevuld, wordt bestempeld als een van de belangrijkste van Zuidoost-Azië.

Het Nationaal Museum in Jakarta is niet bepaald transparant over de geruisloze overdracht van deze porseleinschat. Verder verschaft dit Indonesische staatsmuseum westerse onderzoekers geen toegang tot deze collectie, die grotendeels in depots is ondergebracht, en ook niet tot de documentatie van de porseleinverzamelaar. Het raadplegen van de nauwgezette inventaris is daardoor niet mogelijk. In september 2023 zou tijdens een brand in het museum een (nog onbekend) deel van de porselein- en keramiekcollectie van Van Orsoy de Flines verloren zijn gegaan.

Een ander voorbeeld is de vooraanstaande privécollectie van de welvarende Indo-Europese familie Resink bestaande uit hindoe-Javaanse oudheden, in het bijzonder stenen en bronzen godenbeelden, Balinese kunstvoorwerpen, etnografica en nog veel meer. Vanwege de dreigende oorlogssituatie werd deze omvangrijke verzameling in maart 1943 tijdelijk in bruikleen gegeven aan het Museum Sonobudoyo in Yogyakarta, dat toen onder Japans leiding stond. Verzamelaar Anna Resink ontkwam aan internering maar overleed aan een ziekte enkele maanden voor het eind van de Tweede Wereldoorlog. Haar privéverzameling bleef, zonder expliciete toestemming en herkomstvermelding, achter in het museumdepot in Yogyakarta. Volgens haar oudste zoon Thom Resink waren er aanwijzingen dat allerlei objecten uit haar collectie via de achteruitgang van het museum verdwenen en soms weer opdoken bij veilingen en antiquariaten. Zo kwamen deze gestolen Javaanse beelden en oudheden waarschijnlijk terecht in het buitenland.

Nog te claimen schilderijen

In Indonesische musea liggen ook nog steeds nooit opgeëiste schilderijen waarvan de wettige eigenaren soms wel maar meestal niet meer zijn te trace-

ren. Zo bevindt zich op onverklaarbare wijze het grote olieverfschilderij met gouverneur-generaal Petrus Albertus van der Parra (1762) in het Museum Sejarah te Jakarta. Dit werk is afkomstig uit particulier bezit van de Indo-Europese plantersfamilie Ament die van deze 'herontdekking' niet op de hoogte was. Overigens bevinden zich in dit museum nog meer olieverfportretten uit de koloniale tijd waarvan de herkomst onduidelijk is. Verder bleef een triptiek door J.J. (Jacob) de Nijs, met een middenstuk van 2,7 meter, met een Bijbels tafereel voorstellend Salomo's oordeel uit de vroege achttiende-eeuw noodgedwongen in hetzelfde museum achter. Dit olieverfwerk op paneel, bestaande uit drie delen, is gebaseerd op het verhaal over koning Salomo's wijze optreden in een ingewikkelde juridische zaak. Het schilderij stond duidelijk vermeld in de inventarislijst van de Nederlands-Indische Landsverzameling (nu Nederlands staats eigendom) en bevond zich oorspronkelijk in het oude stadhuis te Batavia, het huidige Museum Sejarah. Beide werken zijn in een slechte conditie en moeten dringend

J.J. (Jacob) de Nijs, *Salomo's oordeel*, olieverf op paneel, drieliuk met een middenstuk van 2,7 meter, ca. 1725. Dit werk bevond zich in het oude stadhuis te Batavia en was deel van de Indische Landsverzameling. Het is na de onafhankelijkheid achtergebleven in Indonesië. © Indische Landsverzameling/Rijksdienst Cultureel Erfgoed, Museum Sejarah Jakarta, inv.nr. MSJ-09.

worden schoongemaakt en gerestaureerd.¹³ De zaak van het drieluik is via de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) voorgelegd aan het ministerie van OC&W. Dr. Eric Domela Nieuwenhuis van de RCE mailde me na overleg met het ministerie dat ‘Nederland op dit moment een heel terughoudend recuperatiebeleid voert. Dit geldt zeker voor objecten die in [Indonesische] musea hangen en toegankelijk zijn voor het publiek. Zelfs als het geroofd is, of op een andere manier achtergelaten, is er in principe sprake van verjaring. Uitgaande van het huidige recuperatiebeleid zal de Rijks-

Quirijn van Tiel, *Winters dorpsgezicht bij maanlicht*, 1935, olieverf op doek, 105 bij 115 cm. Dit werk was ondergebracht in de Nederlands-Indische Landsverzameling en hing in de Medische Hogeschool te Batavia. Het is tijdens de oorlog op Java verdwenen. Jaren later, in juni 2008, dook het kunstwerk plotseling op bij de veiling van Christie's in Amsterdam, weliswaar zonder herkomstvermelding. Het schilderij werd niet verkocht en ging terug naar de vooralsnog onbekende particuliere eigenaar. © Erven Van Tiel, Indische Landsverzameling/Rijksdienst Cultureel Erfgoed.

dienst voor het Cultureel Erfgoed het drieluik van J.J. de Nijs uit circa 1725 op dit moment niet terugvorderen.¹⁴ In de jaren vijftig zijn de meeste andere schilderijen uit deze Indische staatscollectie wel in Nederland teruggekeerd. Ze zijn ondergebracht in het Rijksmuseum Amsterdam (RMA), bij de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) en in het Koninklijk Huisarchief (KHA). Vanwege de oorlogsomstandigheden ontbraken er bijna dertig werken die in nog geen enkele internationale database van gestolen kunst voorkomen. Voorlopig is hun verblijfplaats dus onbekend. De laatste decennia doken twee schilderijen uit de Indische Landsverzameling op bij internationale veilinghuizen, namelijk *Diëngplateau* (1872) van Raden Saleh en *Winters dorpsgezicht bij maanlicht* (1935) van Quirijn van Tiel. Ze zijn geveild zonder herkomstvermelding, kwamen zo in particuliere collecties terecht en zijn niet publiekelijk te zien.¹⁵

Betwist bezit

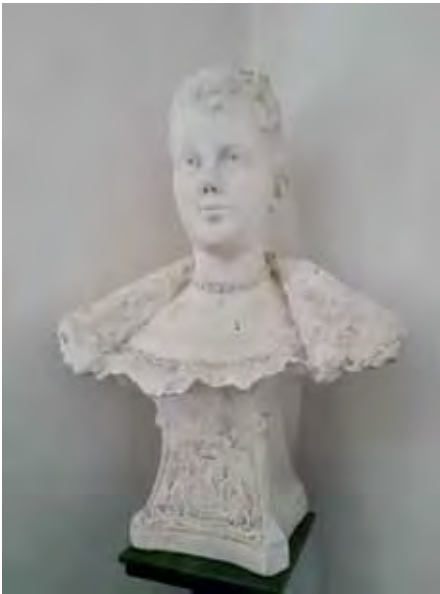
Dit boek gaat over de naasting van kunstbezit en voorwerpen van culturele aard maar ook over – soms onterecht of noodgedwongen – achtergebleven dan wel verscholen particuliere kunstwerken en collecties van Nederlandse verzamelaars in Indonesische musea. Wat betreft de opsporing en de procedures van restitutie moet worden aangetekend dat na het vertrek van de Nederlanders belangrijke overheidsarchieven zoals van het Nederlands-Indisch Beheersinstituut (NIBI) en de Indische Raad voor het Rechtsherstel (RvR) in Indonesië zijn achtergebleven. Het raadplegen van deze papieren archieven ten behoeve van naoorlogse claims bleek niet meer mogelijk. Na verloop van tijd waren ze door de Indonesische autoriteiten opgeruimd. Dat gold ook voor het zogeheten CONIE-archief, van de Commissie Opsporing Nederlands-Indische Eigendommen in het Buitenland. Natuurlijk is er wel zijdelings informatie in andere archieven aangetroffen.¹⁶ Een aandachtspunt is dat de Japanse archieven over roof en andere oorlogswandaden direct na de capitulatie in opdracht van het ministerie van Oorlog in Tokio grotendeels opzettelijk zijn vernietigd. De resterende documenten bevinden zich in nog steeds gesloten Japanse archieven. Overigens zijn ook Indonesische archieven vaak niet direct toegankelijk voor buitenlandse onderzoekers. Omdat het al zo lang geleden is, zijn Indische familieverhalen

over roofactiviteiten meestal fragmentarisch gedocumenteerd en is informatie versnipperd geraakt. Wellicht dat uitgebreid onderzoek in particuliere familiearchieven en fotoalbums nog resultaat zou kunnen opleveren.

Aan de hand van achttien casussen die konden worden gedocumenteerd, zijn de lotgevallen van kunstwerken hier beschreven, zoals de verloren gewaande olieverfschilderijen van de Indonesische schilder Raden Saleh, de geplunderde achttiende-eeuwse tekeningencollectie van Pieter Rutger Feith en de geroofde, c.q. verdwenen werken van de Nederlandse schilders Willem Hofker, Arthur König, Hal Wichers, Simon Admiraal en de vrouwelijke kunstenaars Anne Marie Blaupot ten Cate, Bep Rietveld, Frida Holleman en Maria Hofker, evenals bijvoorbeeld de privéverzamelingen van Anna Resink, Egbert van Orsoy de Flines en de kunstwerken van de familie Ament die na de oorlog zijn achtergebleven in Indonesië. Overigens werd de door roof sterk geslonken collectie etnografica en hindoe-Javaanse oudheden van Anna Resink uiteindelijk in 1972 alsnog door haar jongste zoon Han Resink, die al direct na de onafhankelijkheid het Indonesisch staatsburgerschap had aangenomen, formeel overgedragen aan de staat Indonesië.

In de meeste gevallen betreffen genoemde casussen schilderijen, tekeningen, sculpturen, aardewerk, porselein en zilverwerk uit het bezit van Nederlandse, Indische en Chinese families die soms later weer opdoken op de illegale kunstmarkt of zonder sluitende eigendomsgeschiedenis bij de gerenommeerde grote veilinghuizen. Het zijn de verhalen van gepassioneerde verzamelaars, kunstliefhebbers en kunstenaars aan wie in oorlogstijd veel privébezittingen werden ontnomen. Na de oorlog dienden ze het verlies van hun kunstwerken en andere kostbaarheden met eigendomsbewijzen alsnog aan te tonen. Het was vrijwel onmogelijk om aan die eis te voldoen want hun huizen waren vaak geplunderd en zo ook de bewijsstukken. Aankoopnota's en foto's waren verdwenen. Soms waren eigenaren al gerepatrieerd naar Nederland of geëmigreerd naar Australië, dan wel omgekomen in de Japanse kampen. Ingediende claims konden meestal niet voldoende worden onderbouwd en werden afgewezen wegens gebrek aan controleerbare gegevens. Eigenaren van kunstwerken die na de oorlog een claim hadden ingediend, belandden soms in een juridisch labyrint. In die tijd was het restitutiebeleid nogal formalistisch.

Tot op heden is het mandaat van de Nederlandse Restitutiecommissie (RC) gericht op de naziroof in Europa en de restitutie van kunstobjecten aan de nazaten van de vervolgte Joodse bevolkingsgroep. Verder onderzoek naar het bezitsverlies van kunst en cultuurgoederen van de vervolgte Nederlands(-Indische) bevolkingsgroep in Indonesië tijdens en direct na de Tweede Wereldoorlog is gewenst. Zeker gezien een gelijkwaardige behandeling van oorlogsslachtoffers in Europa en Azië lijkt het me relevant dat de Restitutiecommissie zich ook gaat buigen over de roof, verkoop onder dwang of anderszins onvrijwillig verlies van Indisch kunstbezit. Evenals de mogelijke restitutie van deze cultuurgoederen aan de oorspronkelijke eigenaren of hun nazaten. Bij deze kunstroof werkt het verleden eveneens onontkoombaar door in het heden.

Charles van Wijk, gesigneerd gipsmodel van marmeren buste van de jonge koningin Wilhelmina, 1898 (68 cm hoog). De 18-jarige Wilhelmina heeft persoonlijk voor de beeldhouwer geposeerd. Dit borstbeeld bevond zich in een gouvernementskantoor op Java. De marmeren versie is in de Japanse tijd verdwenen. © Collectie Frederik Erens.